

A priedas. Analizuotų aikščių formavimo, raidos, architektūrinės aplinkos ir reprezentacinių ženklų jose bei artimoje aplinkoje aprašymai

1. Lukiškių aikštė

Aikštės formavimas ir raida. Urbonimas. Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt) Lukiškių aikštė (kodas 10371) yra valstybės saugomas nacionalinio lygmens pavienis objektas (41428.00 kv. m). Vertingųjų savybių pobūdis archeologinis (lemiantis reikšmingumą), dailės (lemiantis reikšmingumą, svarbus), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), memorialinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), urbanistinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), želdynų (lemiantis reikšmingumą, svarbus). Objekto aprašyme Lukiškių aikštės atsiradimas siejamas su XIX a. I p. Rusijos administracijos pradėta Vilniaus miesto plėtra vakarų kryptimi, ten nuo XVI a. vid. buvusį Lukiškių priemiestį ir prieplauką pertvarkant į miesto kvartalus. 1817 m. patvirtinus Vilniaus išplanavimo ir užstatymo planą (autorai V. Gestis ir J. Pusje), pradėtas formuoti naujasis reprezentacinis miesto centras, kurio ašimis numatytas dabartinis Gedimino prospektas ir Lukiškių aikštė. Nors vėlesniuose Vilniaus planuose (1837 m. ir 1875 m. (A.2 pav.)) pažymėta kuklesnė miesto plėtra, tačiau dalis pirmojo plano idėjų išliko: jame numatyta centrinė Šv. Jurgio gatvė (Gedimino prospektas) 1834 m. jau buvo pradėta tiesti. Ta pačia vakarų kryptimi pradėta platinti ir Katedros (Tilto) gatvę bei tvarkyti krantinę, turėjusią svarbią reikšmę Lukiškių aikštės rajono formavimui. 1861 m. Lukiškių aikštė jau buvo sutvarkyta – įrengtos Malkų, Šieno, Grūdų, Arklių ir Daržovių turgavietės, Neries pakrantė paskirta miško biržai. XIX a. II p. planai rodo, kad Lukiškių aikštė ir jos aplinka kito lėtai – aikštę supo nedidelės skurdžios sodybos, senasis gatvių tinklas ir žemėnauda (A.1 pav.); Lukiškių aikštės aplinkoje rodomi tik Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia su vienuolynu ir kalėjimo kompleksas. Padėtis pasikeitė tik XIX a. pab. – buvęs priemiestis virto prestižine, judria, komerciniu atžvilgiu patrauklia miesto dalimi. Didžiausią poveikį priemiesčio vystymuisi suteikė įkurdintos odos gamyklos. Lukiškės tapo didžiausiu šios pramonės centru visoje Vilniaus gubernijoje. XX a. pr., koncentruojantis įvairioms įstaigoms bei gamykloms, palaipsniui ėmė virsti ir miesto centru. 1889 m. Šv. Jurgio prospekto P dalyje pastatyti Teismo rūmai, 1904 – Marijos mergaičių gimnazija, iš esmės buvo suformuota mūsų laikus pasiekusi aikštės erdvė. 1904 m. iš Katedros aikštės į ją perkelta Kaziuko mugė, PV kampe stovėjo parodų ir cirko pastatas. 1920 m. aikštės viduryje Lenkijos administracija pastatė

paminklinį akmenį 1863 m. sukilimo aukoms atminti (A.3 pav.), kuris, 1936 m. aikštę pavadinus J. Pilsudskio vardu, iškeltas į ŠR jos dalį, o viduryje pastatytas paminklas (A.4 pav.) maršalui Juzefui Pilsudskiui (1886–1936). Uždrausta prekyba, imti rengti iškilmingi renginiai. 1949–1952 m. okupacinė Sovietų Sąjungos administracija aikštę rekonstravo pagal architekto Vladislavo Mikučiano projektą. 1952 m. aikštės centre pagal skulptoriaus Nikolajaus Tomskio ir architekto Vladislavo Mikučiano projektą pastatytas paminklas (A.5 pav.) Sovietų valstybės įkūrėjui Vladimirui Leninui (1870–1924), kuris 1991 m. demontuotas. 1999 m. vasario 11 d. LR Seimas priėmė nutarimą Nr. VIII-1070 „Dėl valstybės sostinėje esančios Lukiškių aikštės funkcijų“, kurio pirmajame straipsnyje patvirtinta, kad „Lukiškių aikštė Vilniuje formuojama kaip pagrindinė reprezentacinė Lietuvos valstybės aikštė su Laisvės kovų memorialiniais akcentais.“

A.1 pav. Lukiškių apylinkės 1860 m. Abdonio Korzono nuotrauka. Trakų istorijos muziejus

Fig. A.1. Lukiškių surroundings in 1860. Photo by A. Korzon, Trakai history museum

A.2 pav. 1875 m. Vilniaus planas. Lukiškių priemiestis su Lukiškių a. XX a. perspektyviniu užstatymu. LVIA, f. 938, ap. 4.b. 3284

Fig. A.2. 1875 Vilnius plan. Lukiškių suburb with Lukiškės Square. Square 20th century perspective collateral

A.3 pav. Paminklinė plokštė 1963 m. sukilimui atminti, 1921 m. padėta aikštės centre. J. Bulhako nuotrauka

Fig. A.3. The memorial plaque was placed in 1921 in center of the square in memory of the 1863 uprising.

Photo by J. Bulhak

A.4 pav. Obeliskas Lukiškių aikštėje lenkų kariams, žuvusiems 1919–1920 m. kovose už Vilniaus grąžinimą Lenkijai, 1937 m.

Wacławo Zylińskiego nuotrauka

Fig. A.4. Obelisk in Lukiškės Square for Polish soldiers who died in the fighting for the return of Vilnius to Poland in 1919–1920.

Photo by W. Zulinski

A.5 pav. Lenino (dab. Lukiškių) aikštė 1974 m.

B. Kavaškino / RIAfoto nuotrauka

Fig. A.5. Lukiškių Square in 1974.

Photo by B. Kavashkin / RIAfoto/

Pirmasis Lukiškių paminėjimas šaltiniuose – 1441 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio privilegijoje Vilniaus miestui³⁶ (Jogėla, Meilus, Pugačiauskas, 2008). Kad Lukiškių priemiestyje buvusi turgavietė būtų turėjusi

³⁶ Privilegijoje rašoma: „Amžiniems laikams duodame mūsų lauką: iš vienos pusės nuo paties miesto iki Neries upės, o iš kitos – nuo Pamėnkalnio iki Lukiškių.“

oficialų Lukiškių vardą (urbonimą) žinių rasti nepavyko. 1936 m. aikštė pavadinta Juzefo Pilsudskio vardu. Sovietų okupacijos metais, apie penktąjį dešimtmetį, aikštė vadinta Tarybų aikšte. 1952 m. liepos 20 d., sovietų valdžios paskelbimo Lietuvoje dvyliktųjų metų išvakarėse, buvo atidengtas Lenino paminklas, buvusi Tarybų aikštė pavadinta Lenino vardu ir tapo pagrindine Vilniaus oficialių iškilnių vieta.

Lukiškių aikštės urbonimo ir paskirties kaita pavaizduota schemeje (A.6 pav.).

A.6 pav. Lukiškių aikštės kaitos schema
Fig. A.6. Scheme of Lukiškių Square changes

Architektūrinės aplinkos apžvalga. Anksčiausiai aikštės aplinkoje pastatyta Šv. apaštalo Pilypo ir Jokūbo bažnyčia (1690–1727 m., 1737 m. pagal architekto A. A. Genu projektą pastatyti viršutiniai bokštų tarpiniai) ir vienuolyno ansamblis (1713–1739 m. pastatyti vienuolyno namai, XVIII a. pabaigoje – naujas korpusas). Pietinėje Lukiškių a. pusėje, Gedimino pr., 1895–1897 m. pagal Peterburgo architekto G. Prusakovo projektą pastatytas Teismo rūmų kompleksas (vėliau KGB), kuriame dabar įsikūręs Vilniaus apygardos teismas, Lietuvos apeliacinis teismas bei Genocido aukų muziejus (A.8 pav.), Vilniaus Marijos mergaičių gimnazija (dabar Lietuvos muzikos ir teatro akademija) pastatyta 1904 m. (A.9 pav.). Rytinėje aikštės pusėje (A.7 pav., dešinėje pusėje) Vasario 16-osios g., XIX a. pabaigoje pastatyti gyvenamieji namai. Dabartinių Gedimino pr. ir J. Tumo-Vaižganto g. kampe 1912–1913 m. pagal m. Prozorovo projektą pastatyti Prekybos ir pramonės rūmai (1936 m. rekonstruoti; 1947 m. rekonstruoti pagal V. Mikučiano projektą), kuriuose dabar komercinės paskirties patalpos. 1957 m. pagal architekto Lev'o Kazarinskio projektą, vakarinėje Lenino a. pusėje, J. Požėlos g. (dabar J. Tumo-Vaižganto g. 2), pastatyti Ministrų tarybos rūmai, kuriuose dabar įsikūrusi Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1988: 321, 351, 353)³⁷.

³⁷ Š: LSAMTI, b.8, 1, p. 6–7 (Racevičienė J., Visuomeninis pastatas Lenino pr. 31/1). *Nijolė*

Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt) Vilniaus Lukiškių dominikonų vienuolyno statinių ansamblis (kodas 1073) yra valstybės saugomas nacionalinio lygmens kompleksas, kurio vertingųjų savybių pobūdis archeologinis (lemiantis reikšmingumą), architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, retas), dailės (lemiantis reikšmingumą, retas), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), memorialinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), sakralinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus) (A.7 pav); Teismų, Sovietų valstybės saugumo komiteto pastatų kompleksas (kodas 10374) – valstybės saugomas nacionalinio lygmens kompleksas, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, retas), inžinerinis (lemiantis reikšmingumą, retas), istorinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), memorialinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus) (A.8 pav.); administracinis pastatas (kodas 16541) – regioninio lygmens pavienis objektas, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus), dailės (lemiantis reikšmingumą, svarbus), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus). Pastate 1990–1991 metais dirbo pirmoji atkurtos Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Teisingumo ministerija (žiūrėti pagrindinio teksto 3.2 pav. schemeje).

A.7 pav. Lukiškių aikštė 1905 m. Kairėje Šv. apaštalų Jokūbo ir Pilypo bažnyčia.

Atvirutė, leidėjas A. Visunas

Fig. A.7. Lukiškės Square in 1905.

Postcard by A. Visun

A.8 pav. Teismo rūmai 1911 m. Išleido

A. Fialko. Šaltinis LMAVB

Fig. A.8. Courthous in 1911.

Published by A. Fialko

Lukšionytė.

Š: PKIA, f.5, b.3760 (Samalavičius S., Pastato Vilniuje, Lenino pr. 40 ist. tyrimai). Česlovas Bauža, Marija Rupeikienė.

A.9 pav. Vilniaus Marijos mergaičių gimnazijos pastatas 1903 m.
Atvirutė, leidėjas D. Visunas

Fig. A.9. The building of Vilnius Mery Girls Gymnasium in 1903.
Published by D. Visun

Reprezentaciniai ženklai aikštėje ir artimoje aplinkoje³⁸.

Pirmasis ženklas. Vėliavos stiebas aikštės centre su iškelta Lietuvos valstybės istorine vėliava (herbu) (A.10 pav.). Lietuvos valstybės vėliava yra oficialus Lietuvos valstybės simbolis, taip pat žymintis ir grupinę valstybinę priklausomybę. Vėliavos stiebas ženklina ypatingą aikštės statusą, taip pat indikuoja valdžios institucijų kaiminystę (greta Užsienio reikalų ministerija). Vienas vėliavos stiebas taip pat ženklina simbolinį pasaulio centrą ar ašį. Aukštas ir vertikalus stiebas gerai matomas iš toli – tai išryškina jo svarbą ir pagarbą.

A.10 pav. Lukiškių aikštė. Lietuvos valstybės istorinė vėliava. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.10. Lukiškių Square. The historical national (armorial) flag. of Lithuania, 2016
Photo by G. Tiškus

A.11 pav. Lukiškių a. medinis kryžius ir paminklinė lenta. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.11. Lukiškių Square. Wooden cross and memorial board, 2016.
Photo by G. Tiškus

³⁸ Šios ir kitų analizuotų aikščių schemas su ženklų lokacija pateiktos darbo 3-iaame skyriuje.

Antrasis ženklas. Medinis kryžius su paminklinėje plokštėje iškaltu užrašu „1863“ bei paminklinė lentelė su užrašu „ČIA BUVO NUŽUDYTI 1863 M. SUKILIMO VADOVAI Z. SIERAKAUSKAS / 1827–1863. VI. 15 K. KALINAUSKAS / 1836–1864. III. 10“ (A.11 pav.). Analogiškas tekstas parašytas ir rusų kalba. Paminklinė plokštė 1921 m. padėta aikštės centre, vėliau, 1936 m., perkelta į šiaurinę aikštės dalį (dabartinė plokštės vieta) (3.12 pav). Keturkampis kryžius pažymi, kad mirusieji priklausė krikščionių bažnyčiai. Tai kančios ir aukos vieta. Kartu kryžius – tai prašymo, maldavimo, padėkos ir pagarbos išraiška. Jo pastatymas taip pat susijęs su dvasiniu bei kasdieniu žmogaus ir bendruomenės gyvenimu.

Trečiasis ženklas. Raudono granito paminklinė lentelė su užrašu „ŠIOJE AIKŠTĖJE BUS ĮAMŽINTAS NEŽINOMOJO PARTIZANO IR KOVOTOJO DĖL LIETUVOS LAISVĖS ATMINIMAS“. Lentelėje iškalta pastatymo data – 1995 m. gegužės 20 d. Lentelė horizontali, aikštės kampe, ties Gedimino pr. ir Vasario 16-osios g. sankirta (A.12 pav.). Paminklinė lentelė – ženklas suteikiantis pirmą informaciją apie būsimą įvykį.

A.12 pav. Lukiškių aikštė, paminklinė lentelė. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.12. Lukiškių Square, granite monuments, 2016. Photo by G. Tiškus

A.13 pav. Lukiškių a., paminklinė lenta. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.13. Lukiškių Square, granite monuments, 2016. Photo by G. Tiškus

Ketvirtasis ženklas. Juodo granito paminklinė lentelė su užrašu „ŽUVUSIEMS UŽ TĖVYNĘ“. Lentelė primontuota prie granitinio klombos bortelio centrinėje aikštės dalyje, arčiau Gedimino pr. Lentelės pastatymo metai nėra žinomi (A.13 pav.). Paminklinė lentelė – ženklas, suteikiantis informacijos apie kovojusius už tėvynę aukas.

Penktasis ženklas. Gedimino pr. šaligatvyje, greta aikštės, – bronzinis paminklinis suoliukas Vytautui Kernagiui atminti (arch. Rimvydas Kazickas, skulpt. Danielius Sodeika). Greta grindinyje imontuota lentelė su užrašu „Šioje vietoje brodo vaikas VYTAUTAS KERNAGIS pradėjo savo kūrybinį kelią“ (A.14 pav.). Suoliukas atidengtas 2011 m. spalio 21 d. Jis ženklina aplinką, į kurią ateinama ilsėtis. Suoliukai taip pat gali būti ir riboženkliai, atskiriančiu skirtingas erdves.

A.14 pav. Vytauto Kernagio atminimo suoliukas Gedimino pr., Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.14. Bench in memory of V. Kernagis Gedimino Ave. in Vilnius, 2016.
Photo by G. Tiškus

A.15 pav. Paminklas Gedimino pr., Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.15. Monument Gedimino Ave. in Vilnius, 2016.
Photo by G. Tiškus

Šeštasis ženklas. Priešais aikštę, kitoje Gedimino pr. pusėje, tarp Lietuvos muzikos ir teatro akademijos bei Teismo rūmų pastatų, iš lauko akmenų sumūrytas paminklas su metaliniu kryžiumi viršuje. Paminklo apačioje, juodo granito lentelėje, iškaltas užrašas „SOVIETINĖS OKUPACIJOS AUKOMS ATMINTI“ (A.15 pav.). Paminklo pastatymo data – 1994 m. birželio 14 d. Keturkampis kryžius pažymi, kad mirusieji priklausė krikščionių bažnyčiai. Tai kančios ir aukos vieta. Kartu kryžius – tai prašymo, maldavimo, padėkos ir pagarbos išraiška. Kryžiaus pastatymas taip pat susijęs su dvasiniu bei kasdieniu žmogaus ir bendruomenės gyvenimu.

Septintasis ženklas (jų grupė). Ant Vilniaus apygardos teismo, Lietuvos apeliacinio teismo bei Genocido aukų muziejaus pastato (buvusio KGB pastato) cokolio 2000 m. iškalti apie 200 aukų, kurios 1944–1947 m. buvo NKGB-MGB kankintos ir vėliau nužudytos, vardai ir pavardės (A.16 pav.) (sumanymo autorius – Gitenis Umbrasas) bei dvi atminimo lentos ant pastato fasado sienos su užrašais (A.16, A.16 pav.). Paminklinės lentelės – informacija apie buvusiame KGB pastate nukankintų kovojusiųjų už tėvynę aukas.

Aikštės ženklų tarpusavio sąveika. Lukiškių aikštės antrasis–ketvirtasis ir greta esantys šeštasis ir septintasis ženklai susiję su memorialine atmintimi (paminklai, lentelės žuvusiems, užrašai ant buvusių KGB rūmų cokolio).

2017 m. pradėtas Lukiškių aikštės rekonstravimas, kuris 2021 m. dar nėra baigtas (vyksta teisminiai ginčai dėl Lietuvos laisvės kovotojų įamžinimo monumento). Lukiškių aikštės pokyčiai 2017–2020 m. aprašyti disertacijos pagrindinio teksto 1.1 poskyryje.

A.16 pav. Atminimo lentos ir užrašai ant Lietuvos apeliacinio teismo bei Genocido aukų muziejaus pastato (buvusio KGB pastato) cokolio Gedimino pr. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2018 m.

Fig. A.16. Commemorative plaque and inscription on the plinth of the Lithuanian Court of Appeal and the Genocide Victims (former KGB building) Gedimino Ave., 2018
Photo by G. Tiškus

2. Katedros aikštė

Aikštės formavimas. Urbanimas. Katedros aikštės aplinka buvo performuota 1801 m., pasibaigus paskutineo katedros rekonstrukcijai. Buvo nugriautos Žemutinės pilies liekanos, rytinę aikštės dalį paverčiant turgaviete ir joje pastatant medines, vėliau – mūrines krautuvėles. Tuščia vakarinė aikštės dalis naudota karinėms pratyboms ir paradams (Sliesoriūnas, 2008: 12–13, 32–33). 1837–39 m. aikštė padidinta, naujai išplanuota ir išgrįsta (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1998: 49).

XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje buvo išgriauta daug aplink aikštę išsidėčiusių pastatų (tarp jų – Vyriausiojo tribunolo ir Teismo rūmų pastatai) bei mūrinių turgavietės krautuvėlės. Po šių pertvarkymų aikštė smarkiai išsiplėtė ir savo kontūru priartėjo prie dabartinės (A.17 pav.).

Joje iki XIX a. pradžios vykdavo Šv. Jurgio ir Kaziuko mugės, cirko pasirodymai, nuo 1885 m. – Žemės ūkio parodos (A.18 pav.), veikė čiuożyklos.

Vykusių Žemės ūkio ir pramonės parodų proga, tuometinės aikštės rytiniame pakraštyje buvo išgręžtas šulinys ir pritaikytas kaip fontanas³⁹, kuris veikė iki 1927 m. (A.19 pav.).

³⁹ Vadinama Magdalenka – viena iš vilniečių pasimatymų ir pokalbių vietų – buvo dekoruota ir apšviesta dujiniais žibintais.

A.17 pav. Vilniaus Katedra XIXa. pab.–
XX a. pr. Nežinomas fotografas.
Lietuvos literatūros ir meno archyvas.
Fig. A.17. Vilnius Cathedral in the 20 th
century the beginning in Cathedral
Square circa 1887

A.18 pav. Pramonės ir žemės ūkio
paroda Katedros aikštėje apie 1887 m.
Juozapas Čechavičius, LMAVB iš
albumo Widoki Wilna i okolic
Fig. A.18. Industrial and agriculture
exhibition in Cathedral Square circa 1887.
Photo by J. Čechavičius

A.19 pav. Fontanas Katedros a.
apie 1917–1927 m. Šaltinis –
LNSA.
Fig. A.19. Cathedral Square
about 1917–1927

A.20 pav. XX a. pr. Katedros aikštė, paminklas
Jekaterinai II. Šaltinis – LLMA F.273
ap.1b.104 19
Fig. A.20. 20 th century Cathedral Square
Monument to Ekaterina II

1899 m. Rusijos imperatorius patenkino Vilniaus generalgubernatoriaus kreipimąsi dėl leidimo pastatyti paminklą imperatorienei Jekaterinai II, kurios valdymo metais Respublikos teritorijos buvo prijungtos prie Rusijos. Ta proga 1900 m. iš Katedros į Lukiškių aikštę buvo iškeltos mugės, kiti visuomeniniai renginiai. Centrinėje dalyje buvo įrengtas ovalo formos peizažinio išplanavimo

skveras (aut. mokslininkas ir sodininkas Juozapas Pavlovičius), kurio centre buvo pastatytas Jekaterinos II paminklas (A.20 pav.), skulptoriaus Marko Antokolskio statula ir karo inžinieriaus N. Prusako pamatas su postamentu (Sliesoriūnas, 2008: 82). Paminklas aikštėje testovėjo kiek daugiau nei dešimt metų. 1915 m., Rusijos kariniams daliniams traukiantis nuo vokiečių armijos, skulptūra buvo išvežta į Maskvą.

Tarpukariu skveras kurį laiką stovėjo neliestas (imperatorienės Jekaterinos II paminklo pjedestalas buvo pašalintas tik 1927 m.). Postūmiu rekonstrukcijai tapo maršalo Juzefo Pilsudskio mirtis 1935 m. ir sprendimas aikštėje pastatyti jam paminklą. 1936 m. paskelbti du sutvarkymo konkursai, bet nei vieną, nei kitą laimėję projektai nebuvo pradėti realizuoti dėl prastos pasiūlymų kokybės. Katedros aikštės urbanistinio sprendimo paieškos buvo pavestos specialiai sukurtam Vilniaus miesto urbanistikos biurui, kuriam vadovavo garsus Varšuvos architektas prof. Romualdas Guttas. Šis biuras 1936–1937 m. parengė Katedros aikštės rekonstrukcijos projektą ir pradėjo darbus. Projekte buvo numatyta išnaikinti medžiais apaugusį skverą viduryje, aikštę įgilinti, o gatvę, ėjusią palei katedrą, perkelti į dabartinės Šventaragio gatvės vietą. J. Pilsudskio paminklui buvo numatyta rytinė aikštės dalis, ta pati vieta, kurioje stovi paminklas Gediminui (Kieniewicz, 1938: 366). 1938 m. buvo paskelbtas paminklo konkursas, tačiau projektas nebuvo realizuotas, rekonstrukcija buvo pradėta, bet nebaigta.

Projektą, nedaug jį pakeitęs, įgyvendino Vilniaus miesto vyr. inžinierius Vytautas Landzbergis-Žemkalnis 1940–1942 metais. J. Pilsudskio paminklo vietoje jis siūlė statyti paminklą Vytautui Didžiajam (Landzbergis-Žemkalnis, 1940: 8). Užbaigus rekonstrukciją paminklui numatytoje vietoje buvo įrengtas apskritas gėlynas, išbuvęs ten iki 1996 m.

Minint 650-ąsias Vilniaus įkurimo simbolines metines, 1973 m. aikštės pietrytinėje dalyje buvo pastatytas akmuo su įrašu „1323–1973“.

1988 m. paskelbtas konkursas paminklui, tačiau dėl kilusio nepasitenkinimo vertinimo komisijos darbu jis buvo sustabdytas. Naujas konkursas paskelbtas 1989 m. pradžioje, tačiau, siekiant įamžinti ne Vilniaus įkūrimą, o Lietuvos didįjį kunigaikštį Gediminą. Konkursas vyko dviem turais. 1990 m., paskelbus pirmojo turo rezultatus, buvo premijuoti du projektai: Vytauto Kašubos (arch. Henrikas Šilgalis) ir Regimanto Midvikio (arch. Adomas Sliezgielas ir Ričardas Krištopavičius). 1992 m. organizuotame antrajame konkurso ture nugalėtoju buvo išrinktas V. Kašubos darbas.

Aikštė anksčiau vadinta Pilies aikšte, Gedimino aikšte. Jos paskirties ir urbonimo kaita pavaizduota schemoje (A.21 pav.).

A.21 pav. Katedros aikštės kaitos schema

Fig. A.21. Scheme of Cathedral Square changes

Architektūrinės aplinkos apžvalga.

Katedra (A.22 pav.). Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt), Šv. Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedra bazilika (kodas 283) – nacionalinio lygmens paminklas, įeinantis į Žemutinės ir Aukštutinės pilių pastatų, jų liekanų ir kitų statinių kompleksą. Vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), dailės (lemiantis reikšmingumą, unikalus), inžinerinis (lemiantis reikšmingumą, retas), istorinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), kraštovaizdžio, memorialinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), sakralinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus). Stilius – klasicismas su gotikos (centrinės trinakės dalies erdvinė struktūra), renesanso, baroko (Šv. Kazimiero ir Valavičių koplyčios) bruožais.

Amžius. 1387–1388 m. katedros statytojas Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila (apie 1351–1434), po 1419 m. gaisro – didysis kunigaikštis Vytautas (apie 1350–1430), 1522 m. katedros remonto darbams vadovavo arch. Anus, 1534–1557 m. katedros atstatymui po 1530 m. gaisro vadovavo arch. J. Salvaderis, 1777–1798 m. rekonstrukcijos projekto autorius – arch. Laurynas Gucevičius (1753–1798), nuo 1801 m. rekonstrukciją vykdė arch. Mykolas Angelas Šulcas (1769–1812), 1836–1838 m. restauravimo darbams vadovavo arch. Karolis Podčasinskis (1790–1860), 1931–1932 m. katedrą tyrinėjo prof. Juliušas Klosas (1881–1933), 1932–1939 m. remontuota pagal architekto Henriko Vonsovičiaus projektą.

A.22 pav. Katedros aikštė Vilniuje. Katedra ir varpinė 2018 m.
Gintauto Tiškaus nuotrauka

Fig. A.22. Cathedral Square in Vilnius. Katedra and Belfry, 2018.
Photo by G. Tiškus

Valdovų (Kunigaikščių) rūmai. XIII a. vid. imta statyti pirmuosius mūrinius Žemutinės pilies pastatus. XIII–XIV a. pastatai buvo gotikiniai su romaniniais elementais. XVI–XVIII a. Žemutinės pilies teritorijoje buvo statomi renesansiniai, barokiniai ir klasicistiniai pastatai. XIV a. II pusėje Pilies kalno papėdėje buvo nemažai įvairios paskirties pastatų, aptvertų mūrine gynybine siena ir sudarančių Žemutinę pilį. Gynybinė siena nuo Aukštutinės pilies leidosi šlaitu į Pilies gatvės pradžią, kur buvo vartai įvažiuoti iš Trakų, Krėvos, Lydos ir Gardino pusės. Toliau siena ėjo iki bokšto, ilgainiui virtusiu varpine (A.23 pav.).

A.23 pav. Renesansiniai LDK rūmai Vilniuje, XVI a. pabaiga. Pagal N. Kitkausko rekonstrukciją, Antano Vaičekausko piešinys 2009 m.

Fig. A.23. Renaissance Palace in Vilnius in the 16th century the end. According to the reconstruction of N. Kitkauskas, drawing by A. Vaičekauskas in 2009

XIX a. pradžioje buvo nugriautos Kunigaikščių rūmų liekanos, dalis gynybinės sienos ir bokštų. 1831 m. pilių teritorijoje įrengta II kategorijos

tvirtovė (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1 1988: 48–49). Aikštėje pažymėti pilies kontūrai, vartų vieta (A. 24 pav.).

A.24 pav. Katedros a. Vilniuje. Žemutinės pilies kontūrai ir masyvūs raudono granito kubai, žymintys buvusių Pilies vartų vietą. Gintauro Tiškaus nuotraukos, 2018 m.

Fig. A.24. Cathedral Square in Vilnius, 2018. The outline of the lower castle and massive cones of red granite mark the site of the former castle gate.

Photo by G. Tiškus

2000 m. spalio 17 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Lietuvos Respublikos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo įstatymą Nr. VIII-2073. Valdovų rūmų statyba buvo pradėta 2002 m., oficiali rūmų statybos baigimo data – 2018 m. liepos 6 d. (A.25 pav.)

A.25 pav. Katedros a. Vilniuje. Valdovų rūmai, pagrindinis (kairėje) ir kiemo fasadai 2018 m. Gintauro Tiškaus nuotraukos

Fig. A.25. Cathedral Square in Vilnius, 2018. Palace of the Valdovų, main (left) and courtyard facades. Photo by G. Tiškus

Reprezentaciniai ženklai aikštėje. Katedros aikštė prasminiais bei architektūriniais ir kompoziciniais ryšiais sujungta su aplinkos kontekstu, todėl neapsiribojama tik ženklų aikštėje nagrinėjimu – nagrinėjami ir ženklai artimojoje aikštės aplinkoje, Karaliaus Mindaugo skvere.

Pirmasis ženklas. Paminklas LDK didžiajam kunigaikščiui Gediminui (Gedimino paminklas). Paminklas atidengtas 1996 m. rugsėjo 22 d., autoriai – Vytautas Kašuba ir Mindaugas Šnipas (A.26, A.27 pav.). Ant paminklo postamento užrašas „Gediminas Lietuvos Didysis kunigaikštis 1275–1341“. Postamento šonuose reljefo technika iškalti portretai ir užrašai „Algirdas 1345–1377“, „Jogaila 1377–1392“, „Vytautas 1392–1430“, „Kęstutis 1345–1382“.

Paminklas akcentuoja istorinę ir kultūrinę atmintį, valstybės kūrimo idėją, sudaromas emocinės jėgos laukas. Paminklas dvinaris: postamentas ir raitelio figūra. Postamente integruoti reljefo technika iškalti LDK kunigaikščių portretai ir geležinio vilko figūra, primenanti Vilniaus įkūrimo legendą. Jam suteikta varpinės bokšto ir katedros stilistika, taip sugretinant aukštą bokšto ir didingos katedros horizontalę. Raitelis stovi greta žirgo, kardą laiko horizontaliai, ištiesęs rankas į priekį, į simbolinį miestą. Tai laiminimo, o ne pasirengimo mūšiui gestas.

A.26 pav. Gedimino paminklas (aut. Vytautas Kašuba, Mindaugas Šnipas, 1996 m.) Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.26. Monument to Gediminas (author: Vytautas Kašuba, Mindaugas Šnipas), 1996. Photo by G. Tiškus

A.27 pav. Gedimino paminklo postamento užrašai. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.27. Memorial to Gediminas postage inscriptions, 2016.
Photo by G. Tiškus

Antrasis ženklas. Paminklinis akmuo Vilniaus įkūrimo 650-mečiui paminėti. Ant jo iškaltas Vilniaus pavadinimas ir datos „1323–1973“ (A.28 pav.). 1323 m. Vilnius pirmą kartą paminėtas Gedimino laiške vokiečių miestiečiams. Nuo šio laiško skaičiuojama Vilniaus istorija. Akmuo yra amžinumo ir tvirtumo simbolis, simbolizuoja ir dieviškąją galią. Vilniaus pavadinimas, iškaltas ant akmens, reiškia ilgą miesto gyvavimą.

A.28 pav. Akmuo, žymintis Vilniaus įkūrimo data. Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.28. Stone marking the date of fundation of Vilnius, 2016.
Photo by G. Tiškus

A.29 pav. „Stebuklų“ plytelė. Aut. Gitenis Umbrasas. Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.29. The „Stebuklų“ tile by Gitenis Umbrasas, 2016. Photo by G. Tiškus

Trečiasis ženklas. Dekoratyvinė plytelė „Stebuklas“ (aut. Gitenis Umbrasas) grindinyje tarp katedros ir varpinės (A.29 pav.). Šis ženklas, anot autorius G. Umbraso, yra alternatyva visam susvetimėjimui. Laimė – tai, kas nepamatuojama jokiais vienetais. Pasakojimas, kad atsistojus ant plytelės ir apsisukus tris kartus pildosi norai, yra sugalvotas ne autoriaus, o žmonių.

4-asis ženklas. Skulptūrinė kompozicija Mstislavui Dobužinskiui (skulpt. Kęstutis Musteikis, arch. Algirdas Umbrasas), atidengta 2011 m. lapkričio 10 d. (A.30 pav.)

A.30 pav. Paminklas dail. Mstislavui Dobužinskiui (skulpt. Kęstutis Musteikis, arch. Algirdas Umbrasas). Gintauro Tiškaus nuotraukos, 2016 m.

Fig. A.30. Monument to the artist Mstislav Dobuzhinski (sculptor Kęstutis Musteikis, arch. Algirdas Umbrasas), 2016. Photos by G. Tiškus

Penktasis ženklas. Skulptūrinė kompozicija „*Lietuviška baladė*“ (A.31 pav.). 1973 m. sukurta skulptūrinė grupė, stovinti prie aikštės šiaurinio fasado, skvere tarp medžių. Jos autorius Vladas Vildžiūnas turėjo daug įtakos šalies skulptūros raidai ir yra neatsiejamas nuo Lietuvos kultūros istorijos. Sovietmečiu sukurta skulptūra „*Lietuviška baladė*“ buvo skirta paminėti 650-tąjį Vilniaus miesto įkūrimo jubiliejų. Modernistinė skulptūra su kubistinio stiliaus įtaka ir lietuvių liaudies meno elementais vaizduoja karį, poetą ir artoją.

A.31 pav. Skulptūrinė kompozicija „*Lietuviška baladė*“ (skulpt. Vladas Vildžiūnas). Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.31. Sculptural composition „*Lietuviška baladė*“ (sculptor Vladas Vildžiūnas), 2016. Photo by G. Tiškus

A.32 pav. Paminklas karaliui Mindaugui. Aut. Regimantas Midvikis. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.32. Monument to King Mindaugas (sculptor Regimantas Midvikis), 2016. Photo by G. Tiškus

Šeštasis ženklas. Paminklas Karaliui Mindaugui (A.32 pav.) atidengtas minint 750 metų Mindaugo karūnavimo metines 2003 m. liepos 6 d. Iš granito iškaltas pusketvirto metro aukščio karalius pavaizduotas sėdintis soste ir laikantis karaliaus regalijas – skeptrą ir rutulį su kryžiumi. Paminklo postamentą juosia saulės kalendorius, kuriame sužymėtos svarbiausios pagoniškos ir krikščioniškos šventės. Objektas perteikia didybę ir svarumą. Rankose laikomi valdovo simboliai: skeptras ir rutulys su kryžiumi. Ant pjedestalo iškaltas saulės kalendorius, kuriame sužymėtos svarbiausios pagoniškos ir krikščioniškos šventės, rodo, kad nors ir buvo priimta krikščionių religija, tačiau senojo tikėjimo neatsisakyta.

3. Nepriklausomybės aikštė

Aikštės formavimas. Urbonimas. Aikštė suformuota prie administracinių pastatų komplekso, kuriame buvo numatyti Aukščiausiosios tarybos (dab. Seimo), Finansų ministerijos (dab. Seimo rūmų korpuso) ir Profesinių sąjungų tarybos (dab. Seimo kanceliarijos) rūmai. Komplexas yra vienas iš svarbiausių Gedimino pr. (anksčiau – Lenino pr.) vakarinės dalies urbanistinių ir

architektūrinių akcentų. Nuo 1947 m. iki administracinio komplekso statybos šioje vietoje buvo Jaunimo („Žalgirio“) stadionas (A.33 pav.).

A.33 pav. Seimo rūmų Vilniuje vieta apie 1960 m. (buvęs Jaunimo stadionas).

Nuotrauka iš <https://www.miestai.net>

Fig. A.33. The seat of the Seimas building in Vilnius circa 1960 (former Jaunimo stadionas). Photo from <https://www.miestai.net>

Aikštė pavadinta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimui 1990 m. kovo 11 d. atminti. Ankstesnis pavadinimas – Tarybų aikštė.

Architektūrinės aplinkos apžvalga.

Seimo rūmai (anksčiau – Aukščiausiosios Tarybos rūmai) pastatyti 1982 m. pagal architektų Algimanto ir Vytauto Nasvyčių ir Roberto Stasėno projektą (A.34 pav.). Rūmai pasižymi eksterjero ir interjero kompozicijos vienove. Fasaduose vyrauja ryškus piliorių, plokščių ir langų ritmas. Pastatas keturių aukštų, simetriškas, stačiakampio plano su reprezentaciniu vidaus kiemu (kurdoneru), atviru į aikštę (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1 1988: 355–356). Rūmų aplinka buvo projektuota kaip bendro komplekso dalis. Greta rūmų suprojektuotas piramidės formos pagrindo trykštančio vandens fontanas su baseinu.

A.34 pav. Seimo rūmai (centre), Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (dešinėje) Vilniuje. Šarūno Mažeikos nuotrauka

Fig. A.34. Seimas Palace (center) Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (right) in Vilnius. Photo by Š. Mažeika

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Pastatas yra neoistorizmo architektūros, vienas iš Nepriklausomybės aikštės formantų. Į aikštę atsuktas pagrindinis fasadas. Objektas keturių aukštų, jo tūris monumentalus ir kompaktiškas, planas stačiakampis, simetriškas, pagrindinis fasadas su aštuonių kolonų portiku. Kolonos stovi ant stilobato. Pastatyta 1963 m. pagal architekto Viktoro Anikino ir inžinieriaus Ciprijono Strimaičio projektą (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, 1 1988: 354-355). Pastatas rekonstruotas 2016 m. (proj. vad. J. Majerienė, 2003 m. buvo pristatytas priestatas). Pagal Kultūros vertybių registro duomenis (kvr.kpd.lt), Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (kodas 15959) yra regioninio lygmens pavienis objektas, kurio vertingųjų savybių pobūdis – architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus).

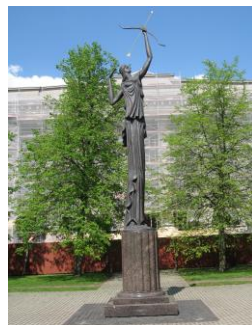
Reprezentaciniai ženklai aikštėje.

Pirmasis ženklas. Trys vėliavų stiebai (A.35 pav.). Ant jų vėliavos nėra nuolat iškeltos. Trys vėliavų stiebai komponuojami prie valstybės institucijų pastatų (Seimo rūmų). Iškeltos vėliavos, gerai matomos iš toli, išryškina šio ženklo svarbą ir pagarbą. Vėliavos iškeliamos valstybinių švenčių dienomis ar kitomis svarbiomis progomis. Pakėlimo ceremonija taip pat simbolizuoja artėjimą prie dangaus.

A.35 pav. Nepriklausomybės a. Vilniuje, vėliavų stiebai. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.35. Flagpoles at Independence Square in Vilnius, 2016.
Photo by G. Tiškus

A.36 pav. Skulptūra „Žinia“ (aut. Juozas Kęstutis Patamsis). Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.36. The sculpture “Žinia” (by Juozas Kęstutis Patamsis), 2016.
Photo by G. Tiškus

Antrasis ženklas. Skulptūra „Žinia“ (autorius Juozas Kęstutis Patamsis (1939–2007 m.) oficialiai atidengta 2011 m. sausio 8 d. ir sulaukė daug prieštaringų profesionalios visuomenės vertinimų (A.36 pav.). Skulptūrai nebuvo

skelbtas konkursas, jį pagaminta dar tarybiniais metais ir vaizduoja moterį, stovinčią ant nuskeltos kolonos ir iš lanko šaunančią strėlę į dangų. Skulptūra apie aštuonių metrų aukščio, nulieta iš betono ir apkalta plona skarda. Ji primena deivę Dianą, neturi sąsajų su geros žinios ar mokslo skleidimu. Romėnų mitologijoje – tai medžioklės ir augmenijos deivė, gimdyvių globėja. Nuskelta kolona yra mirties simbolis ir dažniausiai statoma kapinėse.

Trečiasis ženklas (jų kompleksas). Sausio 13-osios įvykių atminimo memorialas (pastatas, gelžbetoniniai barikadų blokai, barikadų vietas žymintys stulpeliai) įrengtas Seimo pastatų sklype, tarp pagrindinių Seimo rūmų ir A. Goštauto g. (A.37, A.38, A.39 pav.). Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu 2000 m. buvo nuspręsta įamžinti Laisvės gynėjų bei Sausio 13-osios įvykių atminimą memorialu, į kurį būtų integruoti prie Seimo rūmų išlikę parlamento gynybos įtvirtinimo fragmentai. Memorialo projektą sukūrė „Vilniaus architektūros studija“ (projekto vadovas – Kęstutis Kisieliū, autorius – Alfonsas Vaškevičius). Architektai išsaugojo autentišką 1991 m. parlamento gynybinių sienų fragmentą ir smulkiosios architektūros elementus. Gynybinių barikadų fragmentai, mediniai koplytstulpiai ir koplytstulpis su istorine Šv. Mergelės Marijos statula buvo apgaubti erdvine stiklo konstrukcija, viduje sustatytos 1991 m. žuvusių laisvės gynėjų fotografijos. Iškilminga Sausio 13-osios memorialo atidarymo ceremonija įvyko 2008 m. sausio 13 d., minint septynioliktąsias metines. Sausio 13-osios memorialo viduje įrengta ekspozicinė patalpa.

A.37 pav. Memorialinis pastatas greta Seimo rūmų Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.37. Memorial building next to the Seimas palace in Vilnius, 2016.

Photo by G. Tiškus

A.38 pav. Barikadų blokai greta Seimo rūmų Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.38. Blocks of barricade adjacent to Seimas palace in Vilnius, 2016.

Photo by G. Tiškus

A.39 pav. Barikadų vietas žymintys stulpeliai Nepriklausomybės aikštėje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.39. Columns marking barricades in Independence Square, 2016. Photo by G. Tiškus

Barikadų fragmentas prie Seimo rūmų paliktas kaip paminklas. Barikados įrengiamos ginkluotų konfliktų metu, jomis stabdomas priešininko judėjimas. Projekto idėja – išsaugoti tai, kas sukurta širdimi ir tikėjimu.

Ketvirtasis ženklas. Dekoratyvinis akcentas (buvęs fontanas su baseinu, dabartinė paskirtis nėra aiški – apleistas) tarp Seimo rūmų ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos pastatytas pačioje sovietmečio pabaigoje (A.40 pav.). Fontaną suprojektavo Algimantas Nasvytis. Fontano įranga išmontuota apie 2013 m., pastaraisiais metais baseine sodinamos gėlės (A.41 pav.). Buvęs fontanas su baseinu projektuotas kaip bendro komplekso dalis. Dabar jis neveikia, uždengtas, baseine pasodinta žolė, todėl gali būti vertinamas tik kaip vienas iš aikštės ribas žyminčių formantų.

A.40 pav. Fontanas apie 1985 m. Nuotrauka iš www.mytrips.lt
Fig. A.40. Fountain circa 1985. Photo from www.mytrips.lt

A.41 pav. Buvęs fontanas su baseinu Nepriklausomybės a. Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.
Fig. A.41. Former fountain with basin Nepriklausomybės square in Vilnius, 2016. Photo by G. Tiškus

4. Rotušės aikštė

Aikštės formavimas. Urbonimas. Tai buvo seniausioji Vilniaus aikštė (turgavietė). Susidarė svarbių krašto kelių kryžkelėje, buvo miesto geografinis ir prekybinis centras. Iš čia ėjo pagrindinės miesto gatvės: Didžioji ir Aušros vartų, Vokiečių, Rūdininkų ir kitos. Vilniui suteikus Magdeburgo teises (1387 m.), aikštėje pastatyta rotušė, kurioje įsikūrė miesto savivaldybė, teismas. Turgavietė tapo ir miesto administraciniu centru. Aikštėje šaukllys skelbė magistrato nutarimus, teismo nuosprendžius, buvo vykdomos bausmės, stovėjo stulpas, prie kurio buvo rišami nusikaltėliai. Mirties bausmėms vykdyti buvo pastatomas ešafotas. Aikštėje vykdavo įvairūs pramoginiai renginiai, pasirodydavo keliaujantys akrobatai, komediantai. XVII a. II pusėje aikštėje buvo daugiau kaip 800 prekybos vietų. 1611 m. buvo pastatyta triumfo arka į Vilnių atvykusiam Zigmantui Vazai. XVIII a. pabaigoje, baigus statyti naują rotušę, iš aikštės išvežtos griuvenos ir iškeltas turgus. Aikštė aptverta tvorele, apsodinta piramidinėmis tuopomis. Skveras tapo vilniečių poilsio vieta (A.42 pav.). XIX a. II pusėje aikštės šiaurinėje dalyje buvo įrengtas fontanas (A.43 pav.). XX a. pradžioje tuopos iškirstos (A.44 pav.). 1962 m. aikštė rekonstruota, jos centrinė dalis išklotą plytelėmis, įrengti gėlynai, pastatytas paminklas (A.45 pav.) Vincui Kapsukui (skulpt. Petras Vaivada, arch. Enrikas Tomaševičius) (Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas, I 1988: 192–193⁴⁰).

A.42 pav. Rotušės aikštė Vilniuje 1877 m. Juozapas Čechavičius, VUB
Fig. A.42. Town Hall Square in Vilnius, 1877. Photo by J. Čechavičius

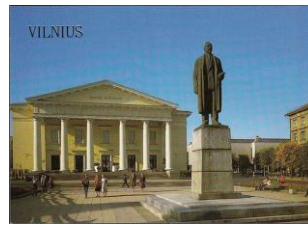

A.43 pav. Rotušės aikštė apie 1895 m. Atviruko leidėjas K. Rio, išleista apie 1906–1909 m. Nuotrauka iš <https://www.miestai.net>
Fig. A.43. Town Hall Square about 1895, Postcard publisher K. Rio, published about 1906–1909. Photo from <https://www.miestai.net>

⁴⁰ L: Grinevičiūtė-Jankevičienė A., Jaloveckas R. Istorinė graviūra architektūros paminklų tyrimo darbe. – Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis, 1960, t. 2; Maceika J. Senoji Vilniaus rotušė. – V., 1970; Samalavičius S. Vilniaus rotušė. – V., 1981. Antanas Tyla.

A.42 pav. Rotušės aikštė Vilniuje
1877 m. Juozapas Čechavičius, VUB
Fig. A.42. Town Hall Square in Vilnius
1877. Photo by J. Čechavičius

A.43 pav. Rotušės aikštė apie 1895 m.
Atviruko leidėjas K. Rio, išleista apie
1906–1909 m. Nuotrauka iš
<https://www.miestai.net>
Fig. A.43. Town Hall Square about 1895,
Postcard publisher K. Rio, published
about 1906–1909. Photo from
<https://www.miestai.net>

Rotušės aikštė 2005–2007 m. rekonstruota pagal bendrovės „Archinova“ parengtą projektą. Paskirties kaitos schema pavaizduota A.46 pav.

A.46 pav. Rotušės aikštės kaitos schema
Fig. A.46. Scheme of Town Hall Square changes

Architektūrinės aplinkos apžvalga.

Rotušė. Pagal Kultūros vertybių registro duomenis (kvr.kpd.lt), Vilniaus rotušė (kodas 678) yra nacionalinio lygmens paminklas, kurio vertingųjų savybių pobūdis archeologinis (lemiantis reikšmingumą), architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), dailės (lemiantis reikšmingumą, retas), inžinerinis (lemiantis reikšmingumą, retas), istorinis (lemiantis reikšmingumą, svarbus). Stilius – brandžiojo klasicizmo. Objekto aprašyme (penktoji dalis) nurodyti šie faktai apie svarbias visuomenės, kultūros ir valstybės istorijos asmenybes, įvykius: 1387 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Jogaila (1348–1434) Vilniaus miestui suteikė Magdeburgo teises. Sudaryta miesto valdžia, vadinama magistratu, įkurta šios valdžios būstinė – rotušė. 1432 m. Vilniaus rotušė pirmą

kartą paminėta rašytiniuose šaltiniuose. Ji stovėjo toje pačioje vietoje, kur ir dabar. 1610 m., 1655–1661 m., 1668 m., 1717 m. rotušė remontuota po gaisrų ir Maskvos karo. 1749 m. gaisro metu sudegė rotušės medinis bokštas. Nuo 1753 m. atstatinėtas mūrinis aštuonkampis bokštas. 1785 m. arch. L. Gucevičius pateikė tris atstatymo projektus. 1785–1799 m. vykdyta klasicistinė rotušės rekonstrukcija pagal trečiąjį projektinį variantą. Nuo 1810 m. rotušėje su pertraukomis veikė miesto teatras. 1845 m. nutarta iškeldinti magistratą ir pastatą pritaikyti teatrui. Atlikta rekonstrukcija (darbams vadovavo Vilniaus gubernijos arch. Afanasijus Ranvydas, g. 1807), gerokai suniokojo arch. L. Gucevičiaus suprojektuotą klasicistinį interjerą ir eksterjerą. 1936–1939 m. rotušė rekonstruojama iš dalies pagal arch. L. Gucevičiaus brėžinius. Rekonstrukcijos darbai baigti 1940 m., vadovaujant arch. Vytautui Landzbergiui–Žemkalniui (1893–1993). Tais pačiais metais įkurtas Vilniaus miesto muziejus. 1941 m. jis pertvarkytas į Vilniaus dailės muziejų, 1965 m. – į LTSR dailės muziejų. Nuo 1995 m. pastate veikė Lietuvos menininkų rūmai, nuo 1999 m. – Vilniaus rotušė.

Reprezentaciniai ženklai aikštėje.

Pirmasis ženklas. Fontanas klasicinės aštuoniakampės formos, pakeltas ant balto granito laiptelių pakylės, centrinėje dalyje sumontuota vandens pasipildymo taurė (A.47 pav.).

A.47 pav. Fontanas Rotušės aikštėje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.47. Fountain in Town Hall Square, 2016. Photo by G. Tiškus

A.48 pav. Vandens kolonėlė Rotušės a. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.48. Water column in Town Hall Square, 2016. Photo by Gintautas Tiškus

Fontano skersmuo – 9 m (arch. Aleksandras Gvildys). Fontanas buvo įrengtas ir anksčiau, deja, tiksliai vieta ir įrengimo metai nėra žinomi, tačiau iš nuotraukos, kurioje užfiksuotas fontanas 1910 m., galima numanyti, kad buvusio fontano vieta buvo netoli dabartinės. Vanduo yra vienas iš keturių materijos elementų (ugnis, oras, žemė, vanduo), kuris nuo seniausių laikų mitologizuojamas. Fontanai miestuose buvo įrengiami centrinėse aikštėse ir siejami su Magdeburgo teisėje įtvirtinta merijos pareiga rūpintis vandentieka. Judantis vanduo simbolizuoja aktyvumą, nuolatinę kaitą, gyvybingumą.

Antrasis ženklas. Vandens kolonėlė žalvarinė, apie 1,5 m aukščio, su kraneliu ir vandens surinkimo dubenėliu, įrengta šiaurinėje aikštės dalyje (pačiame smaigalyje), už fontano (A.48 pav.).

5. Simono Daukanto aikštė

Aikštės formavimas. Urbanimas. Dabartinės Prezidentūros rūmų vietoje stovėję pastatai nuo XVI a. vidurio minimi kaip Vyskupų rūmai. Žinoma, kad prie jų nuo seno būta sodo. Po XVIII a. pabaigoje vykusių Respublikos padalijimų, Vilniui tapus Lietuvos (vėliau Vilniaus) generalgubernatorijos sostine, Vyskupų rūmuose įsikūrė generalgubernatoriai. 1824–1832 m. rūmus perstačius rusiškojo ampyro stiliumi (arch. Vasilijus Stasovas), priešais juos buvo suformuotas pusės apskritimo formos sodas, aptvertas aukšta metaline tvora. Grįstoje aikštės dalyje 1853 m. įrengtas pirmasis miesto fontanas (A.49 pav.), veikęs apie 40 metų.

1889 m. Vilniaus valdyba nusprendė įamžinti Vilniaus generalgubernatoriaus, Lietuvos ir Lenkijos sukilimo slopintojo Michailo Muravjovo (1863–1865) atminimą ir jo šimtųjų gimimo metinių proga aikštėje pastatyti paminklą. Pasirinkta akademiko Matvejaus Čyžovo sukurta skulptūra, o pritaikyti ją vietoje buvo pavesta Vilniaus piešimo mokyklos įkūrėjui ir vadovui akademikui Ivanui Trutnevui bei dailininkui Vasilijui Griažnovui. 1898 m. lapkričio 8 d. paminklas buvo iškilmingai atidengtas. 1899 m. m. Muravjovo vardu pavadinta rūmų aikštė (A.50 pav.).

A.49 pav. Generalgubernatūros rūmai. Ph. Benoist, J. Lemercier spaustuvė, Paryžius. Iš Jono Kazimiero Vilčinskio leisto albumo. Chromolitografija, 1847 m.

Fig. A.49. Place of the Govenor General. Ph. Benoist, J. Lemercier Printing house. Paris. From an album by Kazimieras Vilčinskis. Chronolithography 1847

A.50 pav. M. Muravjovo a. ir paminklas Vilniuje, XIX a. pabaiga. Nuotrauka iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos archyvo

Fig. A.50. Muravjov Square and M. Muravjov monument in Vilnius, 19 th century the end

1915 m. rusų armijai traukiantis iš Vilniaus, m. Muravjovo skulptūra buvo nukelta nuo postamento ir išvežta į Rusiją (kartu su Jekaterinos II ir A. Puškino skulptūromis). Postamentas liko ir stovėjo tuščias daugiau nei dešimtmetį. Jį išmontavus, dalis akmens buvo panaudota Ferdynando Ruszszyczo suprojektuoto ir skulptoriaus Boleslovo Balzukevičiaus įgyvendintam paminklui, skirto Liudvikui Narbutui ir jo būriui – m. Muravjovo nuslopinto sukilimo dalyviams, pastatyti.

Tarpukariu, prisimenant Napoleono karą su Lietuva ir Lenkija pasidalijusiomis šalimis, taip pat ir tas 19 dienų, kurias jis praleido tuometiniuose Vyskupų rūmuose, aikštė pavadinta Napoleono vardu, o rūmus imta vadinti reprezentaciniais. Pirmosios sovietų okupacijos metu jie buvo paversti Raudonosios armijos rūmais, o 1941 m. žiemą aikštės viduryje pastatytas laikinas paminklas, vaizdavęs Raudonosios armijos karių grupę. 1942–1943 m. buvusiuose Raudonosios armijos rūmuose įsikūrė nacionalistų partijos būstinė (*Haus der Partei*). Po karo, Lietuvai vėl tapus Sovietų Sąjungos dalimi, rūmuose įsikūrė Tarybinės armijos Vilniaus įgulos karininkų namai, o aikštė buvo pavadinta keletą metų Vilniaus generalgubernatoriumi buvusio Rusijos imperijos generolo m. Kutuzovo vardu. 1972 m. rūmai perduoti Kultūros ministerijai ir po rekonstrukcijos duris atvėrė kaip Lietuvos TSR meno darbuotojų rūmai.

Nepriklausomybės metais aikštė pavadinta Lietuvos istoriko ir rašytojo Simono Daukanto, XIX a. pr. studijavusio greta aikštės esančiame Vilniaus universitete, vardu, o menininkų rūmuose įkurdinta Lietuvos Respublikos Prezidentūra (Mikalajūnė ir Antanavičiūtė, 2012: 85–86). Simono Daukanto aikštės paskirties kaitos schema pavaizduota A.51 pav.

A.51 pav. Simono Daukanto aikštės kaitos schema
Fig. A.52. Scheme of Simono Daukanto Square changes

Architektūrinės aplinkos apžvalga.

Prezidentūra. Kultūros vertybių registro duomenimis (kvr.kpd.lt), Vilniaus reprezentacinio komplekso statinių rūmai (kodas 10629) yra nacionalinio lygmens paminklas, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, unikalus), dailės (lemiantis reikšmingumą, svarbus), istorinis

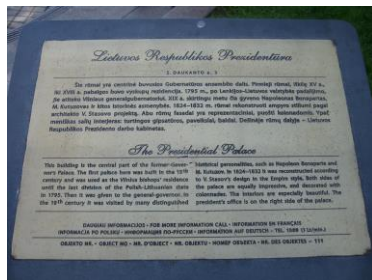
(lemiantis reikšmingumą, unikalus). Stilius – ampyras (A.53 pav., informacinė lentelė A.54 pav.).

Amžius. Ansamblis pastatytas XVI a. vid.–XIX a. I p.; rūmai pastatyti XVI a., degusio 1610 m. remontuoto, 1664 m. atstatyto po 1655 m. ir 1561 m. sugriovimų, rekonstruoto 1792 m., 1813 m., perstatyto 1824–1832 m. remontuoto 1840 m., 1848 m., 1851 m., 1862–1864 m., 1884–1887 m., 1902–1903 m., 1922–1933 m., restauruoto 1972–1977 m., 1995–1997 m.; 1664 m. atstatymo projekto autorius – Georgas Ertlis, 1792 m. rekonstrukcijos projekto autorius – Laurynas Gucevičius (1753–1798), 1824–1832 m. perstatymo projekto autorius arch. Vasilijus Stasovas (1769–1848), 1922–1926 m. tvarkymo projektui vadovavo inžinierius arch. Liudvikas Sokolovskis, 1972–1977 m. restauravimo projekto autorius – arch. Romualdas Kazlauskas, 1995–1997 m. restauravimo projekto autorius – arch. Saulius Šimelionis (1958–2009).

A.53 pav. Prezidentūros rūmai Simono Daukanto aikštėje, Vilniuje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.53. Presidential Palace Simonas Daukantas Square in Vilnius, 2016.
Photo by G. Tiškus

A.54 pav. Informacinė lentelė apie Prezidentūros rūmus. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.54. Information table on the Presidential Palace, 2016.
Photo by G. Tiškus

Reprezentaciniai ženklai aikštėje.

Pirmasis ženklas. Trys vėliavų stiebai (A.55 pav.). Ant jų nuolat iškeltos trys valstybinės vėliavos, iš kurių dvi gali būti pakeičiamos kitomis – atvykusių svečių valstybinėmis vėliavomis. Kiekvieną sekmadienį 12 val. vyksta iškilminga (5–10 min.) vėliavų pakeitimo ceremonija. Joje dalyvauja ne tik šiuolaikinėmis paradinėmis uniformomis, bet ir viduramžių šarvais vilkintys Lietuvos kariuomenės Garbės sargybos kuopos kariai. Kariai, dėvintys atkurta XIV a. valdovų rūmų sargybinių uniformą, neša žinių apie tai, kad nūdienos Lietuvos kariuomenė yra garbingos savo šalies istorijos sargai, tūkstantmetės šalies istorijos dalis. Vėliavos stiebas ženklina ypatingą aikštės statusą. Trys vėliavų stiebai komponuojami prie valstybės institucijų pastatų (Prezidentūros rūmų). Aukšti ir vertikalūs stiebai gerai matomi iš toli – tai išryškina šio ženklų svarbą ir pagarbą.

Vėliavų pakėlimo ceremonija taip pat simbolizuoja artėjimą prie dangaus. Stiebų komponavimas aikštėje taip pat pabrėžia Prezidentūros rūmų fasado simetriją.

Antrasis ženklas. Granitiniai stulpeliai su grandine, ribojantys patekimą į aikštę (A.56 pav.). Jie išryškina aikštės ribas bei ypatingą zoną, kurioje galioja tam tikri draudimai. Šiuo atveju tai 75 m atsumas nuo Prezidentūros pastato, kurio zonoje draudžiama rengti susirinkimus, mitingus.

A.55 pav. Prezidentūros pastatas Simono Daukanto aikštėje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.55. Presidential Palace building in Simono Daukanto Square, 2016.
Photo by G. Tiškus

A.56 pav. Granitiniai stulpeliai su grandinėmis Simono Daukanto aikštėje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.56. Granite columns with chains in Simono Daukanto Square, 2016.
Photo by G. Tiškus

Trečiasis ženklas. Gitenio Umbraso sukurta grindinio plytelė aikštėje atidengta 2018 m. vasario 13 d. Plytelėje „Šimtmetis“ (A.57 pav.) Lietuva perteikta saulės ir mėnulio simbolių simbioze. Kūrinys pagamintas florentietiškos mozaikos technika, naudojant skirtingų spalvų granitą ir žalvarį. Plytelė yra tarsi simboliški laiko vartai: peržengę ją, keliausime į naują šimtmetį.

A.57 pav. „Šimtmečio“ plytelė Simono Daukanto aikštėje. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2019 m.

Fig. A.57. „Šimtmečio“ title in Simono Daukanto Square, 2019.
Photo by G. Tiškus

6. Vinco Kudirkos aikštė

Aikštės formavimas. Urbonimas. Aikštė suformuota greta XVI a. pradžioje pastatyto karmelitų vienuolyno ir bažnyčios ansamblio. Tuometiniame Vilniaus priemiestyje, Puškarnioje (pavadintoje pagal joje veikusią patrankų liejyklą), įkurta bažnyčia gavo šv. Jurgio – karių ir riterių globėjo – vardą, vėliau pagal ją buvo pavadinta ir aikštė. Žinoma, kad XIX a. pradžioje čia veikė šieno ir šiaudų turgus. 1834 m. pradėjus tiesti naują prospektą nuo katedros link Lukiškių (dab. Gedimino pr.), pirmas rekonstruotas objektas buvo Šv. Jurgio aikštė, kur turgaus vietoje įrengtas poilsiui skirtas medžiais apsodintas skveras. Apie 1850 m. jame pastatytas medinis maniežas, skirtas karinėms pratyboms žiemą, o vasarą vykdavo koncertai. 1863–1865 m. generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo iniciatyva Šv. Jurgio aikštėje buvo pastatyta Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia (arch. Nikolajus Čaginas, A.58 pav.), skirta ką tik pasibaigusio sukilimo malšintojams. Savo formomis ji kartojo koplyčias-obeliskus, kurie Nikolajaus I valdymo metais buvo statomi istorinių mūšių su Napoleono armija vietose. Koplyčia stovėjo aikštėje iki 1919 m., kai, Vilnių užėmus Raudonajai Armijai, buvo sugriauta.

Politinį akcentą praradusi aikštė tarpukariu buvo pervadinta rašytojos Elzės Ožėskienės (Eliza Orzechowa), aktyviai dalyvavusios 1863 m. sukilime, vardu, o sugriautos koplyčios vietoje įrengtas fontanas.

A.58 pav. Aleksandro Neviškio koplyčia Ožėskienės aikštėje, XIX a. pab. Aiziko Cinoveco nuotrauka, Lietuvos dailės muziejus

Fig. A.58. Alexander Nevskij Chapel in Ožėskienė Square in the 9th century the end. Photo by A. Cinovec, Lithuanian Art Museum

A.59 pav. Obeliskas generolui Ivanui Černiachovskiui, 1948 m. P. Karpovičiaus nuotrauka

Fig. A.59. Obelisk to general Ivan Chernihovsky 1948. Photo by P. Karpovich

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje E. Ožeškienės aikštė buvo paversta simbolinėmis Raudonosios armijos karių, žuvusių kovose už Vilnių, kapinėmis. 1945 m. žiemą, netoli Berlyno žuvus Raudonosios armijos generolui Ivanui Černiachovskiui, buvo nuspręsta jį palaidoti Vilniuje, E. Ožeškienės aikštėje įrengtose kapinėse. Iš pradžių generolo kapą ženklino laikinas Vilniaus vyriausiojo architekto Vladislavo Mikučiano sukurtas medinis obeliskas (A.59 pav.). Labai greitai jį pakeitė I. Černiachovskio ginklo brolio vyresniojo seržanto Zelinskio suprojektuota granitinė stela. Tikrasis paminklas I. Černiachovskiui buvo atidengtas po penkerių metų – 1950–aisiais (A.60 pav.).

A.60 pav. Ivano Černiachovskio paminklas Vilniuje. Skulpt. Nikolajus Tomskis, arch. Levas Golubevas, 1950 m. Nuotrauka iš Vilniaus albumo

Fig. A.60. Monument to Ivan Chernihovsky in Vilnius. Sculpt. Nikolaj Tomskij, arch. Lev Golubev 1950. From album Vilniaus albumas

A.61 pav. Vinco Kudirkos a. Vilniuje. Paminklas Vincui Kudirkai. Gintauto Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.61. Vincas Kudirka square Monument to Vincas Kudirka, 2016. Photo by G. Tiškus

Visasąjunginį konkursą laimėjo penkiskart Stalino premijos laureatas, Maskvos skulptorius Nikolajus Tomskis. Kapą bei paminklą supančio skvero išplanavimas patikėtas vietiniams architektams Vladislavui Mikučianiui ir Kazimierzui Biszevskiui. Ant pjedestalo reljefų (arch. Levas Golubevas) buvo pavažduoti lietuviai, sveikinantys sovietinės armijos karius, o užrašas skelbė: „Armijos generolui Černiachovskiui I. D. – nuo lietuvių tautos“. I. Černiachovskio paminklas buvo demontuotas 1991 m., aikštė pavadinta Savivaldybės aikšte pagal greta jos stovėjusius Vilniaus savivaldybės centrinius rūmus. 2002 m.

nuspręsta pastatyti paminklą Lietuvos himnui ir jo autoriui Vincui Kudirkai. Pirmasis paminklo konkursas paskelbtas 2003 m. (27 dalyviai), bet, komisijai neradus antro turo vertų projektų, 2004 m. paskelbtas pakartotinis konkursas (35 dalyviai). Nugalėtoju išrinktas skulpt. Arūno Sakalausko ir arch. Ričardo Krišto-pavičiaus projektas (A.61 pav.). Paminklas atidengtas 2009 m. liepos 5 d. Vinco Kudirkos vardu pervadintoje aikštėje (Mikalajūnė ir Antanavičiūtė, 2012: 169–171).

Vinco Kudirkos aikštės paskirties ir urbanimo kaitos schema pavaizduota A.62 pav.

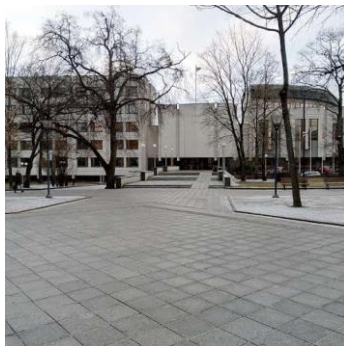

A.62 pav. Vinco Kudirkos aikštės paskirties ir urbanimo kaitos schema

Fig. A.62. Scheme of change in the purpose and name of Vinco Kudirkos Square

Architektūrinės aplinkos apžvalga. Šiaurinėje aikštės pusėje pastatyti Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmai (arch. Vytautas Edmundas Čekanauskas (1930–2010 m.), Janina Marozienė ir Česlovas Gerliakas). Rūmai statyti 1977–1982 m. XIX a. pab. būsimųjų rūmų vietoje stovėjo privatūs namai, kurie Antrojo pasaulinio karo metais naudoti kaip ligoninė. 1944–1963 m. pastatuose veikė Vilniaus 6-oji vidurinė mokykla, kurią iškėlus atsilaisvinusiose patalpose įkurta Vilniaus dailės mokykla ir Lietuvos TSR Švietimo ministerijos respublikinė neakivaizdinė vidurinė mokykla.

Pagal Kultūros vertybių registro duomenis (kvr.kpd.lt), administracinis pastatas (kodas 16560) yra regioninio lygmens, kurio vertingųjų savybių pobūdis architektūrinis (lemiantis reikšmingumą, retas), dailės (lemiantis reikšmingumą, retas). Stilius – vėlyvasis modernizmas. Vyriausybės rūmus ir aikštę sieja bendras kompozicinis ryšys, sudarantis vieningą architektūrinį derinį. Į Vyriausybės rūmus iš aikštės patenkama viaduku, tarsi pratęsiant jos erdvę ir paryškinant ašį ir ryšį tarp paminklo ir jo reikšmių bei valstybės valdymo institucijos (A.63 pav.).

A.63 pav. Vinco Kudirkos a. ir Vyriausybės rūmai.

Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2015 m.

Fig. A.63. Vincas Kudirka Square and Government Palace, 2015.

Photo by G. Tiškus

Ženklas. Vinco Kudirkos paminklas. Vincas Kudirka (1855–1899) – žymiausias XIXa. pabaigos lietuvių publicistas, „*Varpo*“ steigėjas, leidėjas ir autorius, formavęs pozityvistinę lietuvių kultūros kryptį. V. Kudirka sukūrė „*Tautišką giesmę*“, tapusią Lietuvos Respublikos himnu, parašė eilėraščių ir satyrų, priklausančių lietuvių literatūros klasikai. Ant raudono granito pjedestalo užkeltos žalvarinės skulptūros aukštis – apie 4 m. Šalia stovi stilizuotas trapecijos formos (primenančios varpą) 12,5 m aukščio obeliskas su iškaltais himno žodžiais (tekstas apšviestas žalsvu lazeriu). Aplink dalį kompozicijos šiltuoju metų laiku srovena vanduo (A.61 pav.). Paminklo plastinio akcento struktūra dvinarė: figūra ir varpo formos obeliskas ant postamento, komponuoto centrinėje aikštės dalyje, fasadas orientuotas į pietinę pusę. Obeliskas – tai išminties ir amžinybės simbolis, statomas reprezentacinėje erdvėje simbolizuoja valdžią ir šlovę. Varpo garsas perteikdavo svarbią žinią, kviesdavo žmones susirinkti, džiaugtis, švęsti, taip pat ir gintis nuo priešų. Tai ir ryšio tarp dangaus ir žemės, kosminės harmonijos simbolis. Ant obelisko iškaltas valstybės himnas. „Tautiškoje giesmėje“, tapusioje valstybės himnu, aktualizuojama istorinė atmintis. Pirmoji eilutė atkartoja A. Mickevičiaus „*Pono Tado*“ invokaciją „Lietuva, tėvyne mano...“, tik V. Kudirka asmenišką kreipinį („tėvyne mano“) paverčia kolektyviniu (tėvyne mūsų), kur prisimenama ir sakralinė ištara „Tėve mūsų“, turinti šešių šimtų metų istoriją. Kaip modernaus tautiškumo simboliai iškkeliamos universalios vertybės – dora ir vienybė, šviesa ir tiesa. Pastarosios iš Biblijos, plg.: „Siųsk savo šviesą ir savo tiesą, teveda jos mane.“ (Ps 43, 4) Santykis su tėvyne suvokiamas kaip motinos ir jos vaikų ryšys, natūraliai įprasminantis pirmąją intymumą ir sakralumą. Paminklo dalimi tekantis vanduo simbolizuoja tautinio atgimimo gyvybingumą.

7. Europos aikštė

Aikštės formavimas, urbonimas. Aikštė suformuota pastačius „Europos“ verslo centro kompleksą (2002–2004 m.). Komplexo autoriai – arch. Audrius Ambrašas, Vilma Adomonytė, Donatas Malinauskas, Rasa Ambrasienė, Jovita Petkuvienė. Komplexą sudaro 33 aukštų 148,30 m aukščio cilindro formos verslo centras, trijų aukštų prekybos centras „Europa“, septynių aukštų, daugiau kaip 1000 vietų automobilių stovėjimo aikštelė, administracijos, 20 aukštų savivaldybės, gyvenamasis pastatai. Komplexo verslo centro, prekybos centro, administracinio ir savivaldybės pastatus apjungia atvira erdvė su fontanu (arčiau prekybinio centro) (A.62 pav.) ir dekoratyviniai skirtingo aukščio betoniniai elementai (stačiakampiai gretasieniai) tarp administracinio ir savivaldybės pastatų (A.63 pav.). Greta Konstitucijos pr., arčiau savivaldybės pastato, įrengti keturi vėliavų stovai (A.64 pav.), ant kurių iškeltos Lietuvos valstybinė ir istorinė vėliavos, ES vėliava ir Vilniaus miesto vėliava. Suteikiant aikštei Europos vardą, buvo išreikštas pritarimas tapti Europos Sąjungos nare.

A.62 pav. Fontanas Europos a. Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2018 m.

Fig. A.62. Fountain in Europos Square, 2018. Photo by G. Tiškus

A.63 pav. Europos aikštės dekoratyviniai kubai. Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2018 m.

Fig. A.63. Decorative elements in Europos Square, 2018. Photo by G. Tiškus

A.64 pav. Europos aikštės vėliavų stovai. Gintauro Tiškaus nuotrauka, 2016 m.

Fig. A.64. Flagpole in Europos Square, 2016. Photo by G. Tiškus

8. Stoties aikštė

Aikštės formavimas, urbonimas. Kada buvo suformuota Stoties aikštė, tiksliai nėra žinoma, tačiau tai turėtų būti siejama su pirmosios geležinkelio stoties Vilniuje statyba XIX a. pabaigoje (A.65 pav.). Ši, kaip ir kitos stotys Lietuvoje, buvo pastatytos plečiant geležinkelio liniją Sankt Peterburgas–Varšuva (1853–1862 m.).

A.65 pav. Vilniaus geležinkelio stotis apie 1916–1918 m. Išleido G. K.W.

Atvirukas iš Vilniaus vaizdų archyvas

Fig. A.65. Vilnius Railway Station about 1916–18. Published by G.K.W. Postcard from Vilnius Image Archive

A.66 pav. Geležinkelio stotis su Stalino statula, 1956 m. Atvirukas

Fig. A.66. Railway Station and monument to Stalin 1956, postcard

Vienas iš svarbiausių ideologinių faktorių yra psichologinis-estetinis poveikis žmogui. Pokariu miesto vartų idėja buvo labai svarbi rekonstruojant miestus, todėl Vilniaus geležinkelio stoties prieigoms tvarkyti buvo skiriama daug dėmesio – nugriautų aplinkinių kvartalų vietoje suformuota aikštė su skveru ir Stalino paminklu. Jį pastatyti nuspręsta 1950 m. birželį, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto sprendimu. Paminklą nutarta statyti už lėšas, skirtas karo veiksmų paliktų griūvėsių Vilniuje valymui ir tvarkymui. Lietuvos vyriausybė skubos tvarka kreipėsi į tuomet triskart stalininės premijos laureatą Nikolajų Tomskį, kuris vilniečiams buvo žinomas nuo 1947 m. vykusio paminklo generolui Ivanui Černiachovskiui Vilniuje konkurso. Kadangi originalios skulptūros sukūrimui nebuvo nei laiko, nei pinigų, N. Tomskis pasiūlė statyti jo 1948 m. sukurtą Stalino skulptūrą. Paminklas atidengtas 1950 m. liepos 21 d. – dešimtųjų sovietų valdžios paskelbimo metinių proga (A.66 pav.). Tai buvo pirmasis realizuotas sovietinis paminklas Vilniuje. 1961 m. pabaigoje Stalino paminklas buvo pašalintas iš Vilniaus geležinkelio stoties aikštės (Mikalajūnė ir Antanavičiūtė, 2012: 231).

Karo metais apgriautos stoties vietoje, pagal leningradiečio arch. Piotro Ašastino projektą, pastatyta nauja simetriškos kompozicijos, sustambintų klasi-

kinių formų stotis su frontone įkomponuotu LSSR herbu. Ji simbolizavo naująjį socialistinį Vilnių.

Iki 2017 m. rekonstrukcijos ankstesniais metais suformuota aikštės struktūra mažai keitėsi. Viduryje buvo tai ovalo, tai trapecijos formos keliais laipteliais paaukštinta dalis, kurios centre – pėsčiųjų perėja, o šonuose – gazonas. 2017 m. pabaigoje aikštė buvo rekonstruota, įrengta žiedinė sankryža, centrinės apželdintos dalies šonuose įrengtos automobilių stovėjimo vietos.